

1.3. Світовий досвід формування регіональної промислової політики

Україна не перша і не остання країна, яка здійснює пошук механізмів і форм поєднання економічних інтересів держави та агентів адміністративно-територіальних утворень, що перебувають під її юрисдикцією. Потреба в критичному переосмисленні наявних концептуальних засад промислової політики регіонів на предмет їх «розв'язувальних здатностей» значною мірою зумовлена зміною режиму відтворення економічного життя в країні.

У цьому, насамперед, доцільно розглянути світовий досвід наукових уявлень про місію (призначення) регіональної промислової політики, роль держави в її здійсненні, місце цієї політики в системі державного регулювання економічного життя суспільства, її взаємозв'язок з макро- та мікроекономічною політикою, механізми реалізації зазначеної політики.

Західна Європа об'єктивно є основою й історичним центром промислової революції, а, отже, ініціатором початку індустріалізації. Протягом тривалого періоду європейські колоніальні держави зосереджували основну частину світового економічного потенціалу, упроваджували нові технології і форми організації праці. Розвиток промисловості відбувався за рахунок виникнення нових центрів в аграрних районах та за рахунок зміни набору провідних галузей і їхньої реорганізації у старопромислових районах. З метрополій координувався процес освоєння світового простору, контролювалися основні транспортні шляхи. Європа започаткувала сучасну індустріалізацію і стала «Батьківщиною» промислової політики та досліджень економічного зростання.

Розглянуті в першому пункті теорії регіонального зростання (неокласичні теорії і теорії кумулятивного зростання) були тісно пов'язані з практичною діяльністю держави та зумовлюють формування та розвиток теорій державного регулювання економічного розвитку регіонів, які насамперед пов'язують з працями А. Льоша, С. Денісона,

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

Є. Гувера, Т. Хегерстранда та ін. Ці теорії і концепції певною мірою дають відповідь на два основних питання, а саме: про необхідність, цілі і об'єкти державного регулювання економічного розвитку регіонів, та якими мають бути методи стимулювання економічного піднесення обраних регіонів.

Розбіжність думок представників зазначеного напрямку економічної думки спостерігалася навколо ролі й глибини впливу держави на процеси регіонального піднесення. Так, прихильники політики «м'якого» втручання (адаптери) відстоювали пом'якшення впливу стихійних ринкових сил і незначне коригування розвитку територій шляхом прискорення природних процесів стимулювання міграції робочої сили та інвестицій. Тобто завданням державного регулювання вважалось прискорення природних процесів без змін їх спрямованості (А. Льош). За його висновками стимулювання економічного зростання ефективно лише тоді, коли воно відповідає загальним тенденціям розвитку та розташування підприємств (насамперед промислових), що визначаються інтересами приватних компаній. А це відбувається тоді, коли в нерозвинених індустріально регіонах наявні або виникають передумови для розвитку промисловості, які лише підкріплюються відповідною цілеспрямованою політикою держави. Однак, якщо держава намагається стимулювати економічний розвиток у задалегідь непривабливих (зокрема на певному етапі розвитку країни) для приватних інвесторів регіонах, то її зусилля виявляються здебільшого мало результативними.

Натомість прихильники активного регулювання («радикальні перетворювачі») виступали за проведення інтенсивного регулювання. С. Денісон будував свою теорію на прикладі регулювання депресивних районів Великобританії. Його увага зосереджувалась на методах впливу на географію промислових інвестицій (причому як портфельних, так і прямих, пов'язаних з централізованим контролем над розміщенням нових вкладень у промисловість). На його думку, певний контроль держави є більш дієвим, ніж субсидування інвестицій, оскільки такий контроль дозволяє вирішувати широке коло проблем, не пов'язаних з локальним безробіттям (таких, як зростаюча конкуренція у великих міських конурбаціях).

Результати аналізу вітчизняних наукових праць останнього десятиріччя свідчать про орієнтацію парадигми нової регіональної промислової політики на «адаптаційні» моделі державного регулювання економіки регіонів [12, с. 114]. При опрацюванні теоретико-методологічних основ регіональної промислової політики акценти розставляються на необхідності державного впливу на процеси регіонального піднесення, цілях і об'єктах державного регулювання, а також методах і засобах, з яких найбільш ефективними вважаються програмування, фінансові стимули, заохочувальні засоби ендогенного розвитку регіонів.

З метою більш повного розуміння загальної еволюції змін і форм державної політики стосовно розвитку регіонів на основі піднесення промисловості, зробимо короткий поетапний екскурс у країнах з розвинутою ринковою економікою, що дозволить здійснити відповідний аналіз процесу розвитку регіональної промислової політики в окремих країнах.

Регіональна промислова політика в умовах ринкової системи господарювання може здійснюватися державою з допомогою системи заходів прямого і (адміністративного) і непрямого (фінансово-економічного) регулювання. Вони спрямовані на конкурентно-здатний, інноваційний та ефективний розвиток промисловості регіонів.

На даному етапі у розвинутих країнах розвиваються дві базові концепції регіональної політики розвитку промисловості: жорстка політика з переважанням методів прямого адміністративного регулювання розвитку промисловості регіону (вона застосовувалася, в основному, в країнах соціалістичної орієнтації); та ліберальна політика з перевагою методів непрямого (фінансово-економічного) регулювання промисловості регіону. Вона використовується в більшості індустріально-технологічно розвинених країнах, де промислова політика безперервно модернізується [98; 112; 160; 194; 242].

У більшості країн світу застосовується ліберальна активна регіональна промислова політика, яка включає: маркетингову політику, яка досліджує споживачий та інвестиційний попит на різних ринках, визначає динаміку тенденцій промислового виробництва; визначає ринкові ніші, їх товарні структури; встановлює конкурентоспроможність головних суб'єктів господарювання на внутрішньому і зовнішньому ринках; обґрунтовує пріоритети споживача на різних ринках; інноваційну політику, яка створює наукові розробки для портфеля конкурентоспроможних інновацій з метою здійснення стратегії захоплення ринкових ніш, визначених в рамках маркетингової політики; інвестиційно-структурну політику, що формується на базі попередніх двох політик і є головним елементом регіональної промислової політики, оскільки направлена на встановлення пріоритетів промислового розвитку регіону, визначення шляхів, методів і механізмів перетворення інновацій на нові конкурентоспроможні підгалузі і виробництва; політику конкуренції, яка охоплює всі стадії регіональної промислової політики і яку можна охарактеризувати як політику формування конкурентоспроможної промисловості регіону [475, с. 10].

Починаючи з кінця 80-х років XX століття, у більшості країн світу стала формуватися нова концепція національної промислової політики, головними напрямками якої стало:

- формування єдиної національної промислової політики, що включає як учасників: державні органи управління, бізнес, наукові та суспільні організації і інститути;
- перехід від галузевої промислової політики до політики конкурентоспроможної промисловості;
- перехід до наукоємної економіки, в якій виробництво, розподіл і використання знань і інформації визнаються головними умовами стійкого економічного зростання;
- перехід до наукоємних, високотехнологічних галузей з високою доданою вартістю;
- формування підприємницького середовища, що підвищує для фірм інноваційні і конкурентоспроможні пріоритети на внутрішньому і світовому ринках [112].

Світовий досвід свідчить, що в індустріально-технологічно розвинених країнах державна промислова політика направлена на підвищення конкурентоспроможності промисловості країни через регіональне зосередження зусиль [360, с. 199]. Ряд зарубіжних дослідників класифікують країни за пріоритетами регіональних зусиль щодо розвитку промисловості.

Згідно з класифікацією шотландського вченого Д. Юїлла із Дослідного центру європейської політики Стратклайдського університету, першу групу складають Австрія, Велика Британія, Данія, країни Бенілюксу, Франція. Основні зусилля регіонального розвитку промисловості в цих країнах зазвичай спрямовуються на вирішення проблем зайнятості, а також структурну перебудову галузей економіки регіону, подолання наслідків урбанізації, захист навколишнього середовища.

Другу групу утворюють Італія й Німеччина – країни, в яких існують серйозні внутрішні диспропорції в розвитку окремих регіонів та значних частин території держави.

До третьої групи входять скандинавські країни, де основні завдання у сфері розвитку держави пов'язані з вирішенням проблем географічно й економічно віддалених районів.

Так звані країни «першої черги інтеграції» – Греція, Ірландія, Іспанія й Португалія – донедавна залишалися найбільш соціально-економічно відсталими учасниками Європейського Союзу. Вони становлять четверту групу.

I, нарешті, до п'ятої групи віднесено країни, що приєдналися до ЄС у 2004 р.

На користь обрання саме цієї класифікації як базової для подальшого дослідження свідчать і практики побудови в цих країнах демократичного ладу, а відповідно, і виникнення традицій децентралізації державної влади та появи безпосередньо самої регіональної промислової політики.

Країни першої групи – Велика Британія, країни Бенілюксу, Франція – мають найбільш стійкі традиції демократичного устрою, що сягають своїми коренями часів перших

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

європейських буржуазних революцій, та, згідно з теорією «хвиль демократизації» С. Хантінгтона, утворюють так звану «першу хвилю» виникнення у світі демократичних режимів сучасного зразка.

Демократизація країн другої, третьої і частково першої груп датується періодом так званої розбудови «нової Європи» відразу по закінченні другої світової війни і складає «другу хвилю».

Греція, Іспанія, Португалія – країни «третьої хвилі», що виникла як результат державних революційних перетворень у цих країнах, які припадали на другу половину ХХ ст.

Країни, що входять до п'ятої групи, багато хто з сучасних дослідників політичних режимів відносить до «четвертої хвилі» демократичного транзиту, адже демократизація в них була безпосередньо або опосередковано пов'язана з поваленням тоталітарних та авторитарних режимів радянського зразка.

Як зазначалося раніше, основний принцип сучасної промислової політики як на державному, так і на регіональному рівнях – забезпечити існування глобально конкурентоздатної, інноваційної і ефективної промисловості. З цього приводу заслуговує уваги досвід Франції, у справі підвищення конкурентоспроможності її промисловості. Розвиток промислової політики Франції та її регіонів, започатковано наприкінці 40-х років, коли урядом було прийнято рішення щодо децентралізації промислових підприємств з регіону Парижа на тлі скорочення загальної чисельності населення країни. Проте населення столиці у період з 1880 р. по 1936 р. зросло втричі. Причому рівень зайнятості у паризькому регіоні зріс на 45 %, тоді як на решті території тільки на 3 %. Серед причин такої адміністративної централізації був недостатній рівень транспортного сполучення між провінціями Франції, оскільки основні шляхи сполучення на той час були побудовані лише у напрямку столиця – провінція – столиця, що призвело до концентрації владних, культурних, фінансових установ і організацій та промислових підприємств саме в Парижі.

Протягом 50-х років Уряд країни здійснив ряд заходів щодо поліпшення ситуації. Політика законодавчих органів влади зосереджувалася на переміщенні промислових підприємств зі столиці до провінції, яке стимулювалося за допомогою різноманітних податкових пільг та субсидій, а також створення нових і розширення діючих підприємств у паризькому регіоні.

Суттєво ситуація змінилася на початку 60-х років, коли було розпочато реформи адміністративно-територіального устрою. Територія Франція була поділена на 20 програмних департаментів, які виконували функції координації регіональних економічних програм. А потім, у 1963 році було створено національне Агентство з питань координації та планування регіонального розвитку.

В умовах жорсткої іноземної конкуренції, в середині 70-х рр. ХХ ст. на французькому ринку було ухвалено рішення підвищити конкурентоспроможність вітчизняної промисловості шляхом створення в кожній галузі одного-двох «національних чемпіонів» (найбільших підприємств). Їх створення відбувалося в рамках державних «галузових планів» шляхом злиття фірм [98].

У 80-х роках промислова політика у сфері конкурентоспроможності була націлена на створення, так званих, «вільних ніш», передбачалося, що «національні чемпіони» повинні захопити вільні ніші товарних ринків, у тому числі світові на основі високого рівня технологічних переваг, що забезпечують високу конкурентоспроможність.

Франція відома своїми традиціями у сфері планування територіального розвитку. Протягом 1947-2006 рр. було розроблено 12 Національних Планів, до яких уведено і регіональний розділ. Так, п'ятим Національним Планом (1966-1970 рр.) передбачено підтримку сільського господарського та слабких галузей промисловості.

Сьогодні серед інструментів регіональної промислової політики Франції використовується державне стимулювання науково-дослідних та конструкторських робіт для потреб промисловості. Зараз вони вийшли на перше місце за ступенем

стратегічної важливості, оскільки французька промислова політика орієнтована на забезпечення глобальної конкурентоспроможності промисловості на основі розвитку інноваційного потенціалу нації, що заслуговує особливої поваги та аналізу.

Поряд з реалізацією регіональної політики окремо кожної країни – членів Євросоюзу на національному рівні, в Європі з середини 70-х років з метою допомоги найбільш відсталим (депресивним) регіонам розпочався процес формування та реалізації регіональної політики розвитку промисловості саме Європейського Співтовариства.

Підписання Маастрихтської Угоди надало потужного поштовху проведенню нової наднаціональної політики з регулювання регіонального розвитку в рамках ЄС. Одночасно активізується діяльність місцевих органів влади, спрямована на реалізацію специфічних цілей розвитку місцевих співтовариств. Прикладом цього може бути прийняття Євросоюзом у 1990 р. Європейської Хартії про місцеве самоврядування. Цей етап розвитку регіональної політики відбувався на тлі нової економічної кризи, що охопила країни Заходу після 1974 р.

З прийняттям у 1986 р. Єдиного Європейського Акту з'явився спеціальний розділ, який об'єднав різні інструменти економічної політики, що спрямовані на зближення рівнів розвитку країн членів під загальною назвою «Економічне і соціальне об'єднання» (Статті 130а-130е), які визначають зміст та цілі регіональної політики ЄС. Так, у Статті 130а зазначено: «З метою гармонійного розвитку в цілому, Співтовариство продовжує розширювати діяльність, спрямовану на посилення свого економічного та соціального єднання. Зокрема, Співтовариство намагається скоротити диспропорції між різними регіонами та ліквідувати відсталість регіонів, які знаходяться в несприятливих умовах. Відповідно до Статті 130е визначається завдання для Європейського Фонду Регіонального Розвитку: «внести вклад в усунення значних регіональних диспропорцій у Співтоваристві шляхом участі в розвитку та структурній перебудові регіонів, що відстають у розвитку, а також у конверсії індустріальних регіонів, які знаходяться у занепаді».

Крім того, Маастрихтській договір розширив промислові компетенції Європейського союзу, в ньому введена спеціальна стаття 130п «Промисловість», в якій методами промислової політики визначаються умови, необхідні для підвищення конкурентоспроможності промисловості країн Союзу [112].

У зв'язку з цим, наприклад, у кінці 1990-х рр. в Італії розроблена промислова політика, що заохочує: зростання конкурентоспроможності італійських промисловців. З цією метою проведено реформу інститутів держави, що здійснюють прямий і непрямий вплив на промисловість. В організаційній структурі Міністерства промисловості Італії створено Управління з розвитку виробництва і конкурентоспроможності, що безпосередньо спеціалізується на розробці державної промислової політики та визначає пріоритети розвитку окремих регіонів з урахуванням їх особливостей. В економіці Італії було також проведено часткову приватизацію державного сектора промисловості, що дозволило підвищити ефективність діяльності денационалізованих підприємств, одержати додаткові фінансові ресурси до бюджету, в тому числі для проведення заходів в рамках створення сприятливого конкурентного середовища для національних промислових фірм.

До групи країн з яскраво вираженою моделлю соціальної ринкової економіки, де державна підтримка бізнесу адміністративними і економічними методами завжди була активною відноситься Німеччина.

Німецька модель регулювання економічного і промислового розвитку включає п'ять рівнів: галузевий, технологічний, макроекономічний, регіональний і міждержавний, що пов'язане з формуванням державної політики у Європейському Союзі в цілому. Для сучасної моделі промислової політики Німеччини характерне те, що вона грає ключову роль в процесі структурного пристосування і модернізації національної промисловості до умов глобалізації світового господарства. Проте, її дія носить не стільки активний, «розвиваючий», скільки непрямий, «дозвільний» характер через

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

підтримку інститутів і політики, що робить вплив на промисловість у цілому. Хоча в Німеччині є цілий ряд інвестицій і створений обширний інструментарій промислової політики, але селективна допомога галузям і фірмам є виключенням, а не повсякденною практикою. Ключову роль в зміцненні конкурентоспроможності німецької промисловості відіграють такі напрями державних дій: дія на канали кредитування пріоритетних промислових галузей (особливо активно використовуються для структурної перебудови промисловості в нових німецьких землях); активна підтримка науково-дослідних та конструкторських робіт та інновацій у промисловості.

Більшість регіональних проблем у Великобританії виникла на 15-20 років раніше, ніж у інших країнах. На перше місце потрапляє індустріальний розвиток, а основним підходом було широкомасштабне знесення старого і будівля нового. Основними напрямками, що забезпечують підвищення конкурентоспроможності підприємств у Великобританії є стимулювання відкритої конкуренції на внутрішньому ринку, нейтральна податкова реформа, відміна валютного контролю, лібералізація зовнішньої торгівлі.

У 1945 році англійський парламент ухвалив Закон «Про розміщення промислових підприємств», який замінив довоєнне законодавство про спеціальні території та став основою реалізації промислової політики на більш як 15-річний період. Крім того, уряд почав широко використовувати систему ліцензування з метою контролю розміщення промислових підприємств. У результаті такої політики уряду у період 1947-1949 рр. у регіонах було збудовано понад половину введених у дію в країні промислових підприємств [55].

Соціальне навантаження регіональна промислова політика вперше отримала в урядовому документі «Промисловий розвиток регіонів» (1983 р.). Вважалося, що економічна доцільність проведення регіональної політики може бути обґрунтована, але вона не є очевидною. Подальше продовження розроблення й реалізація регіональної політики є, скоріше, соціальним питанням, що має на меті на довгостроковій основі скоротити дисбаланс між регіонами відносно зайнятості населення. Але з часом соціальне значення регіональної політики багато в чому було втрачено, і згодом усе більша увага почала приділятися залученню інвестицій та підвищенню конкурентоспроможності регіонів.

Мета сучасної промислової політики Великобританії направлена на підвищення конкурентоспроможності і розвиток науково-технічного потенціалу заради досягнення стійких темпів зростання економіки і продуктивності праці. Реалізацією цієї політики займається Міністерство торгівлі і промисловості. Основними задачами даного міністерства є: забезпечення максимального використання можливостей у науково-технічних і технологічних областях, допомога в розвитку підприємництва та інновацій, формування прозорої і ефективної правової бази для регулювання економіки, створення сприятливих ринкових умов для справедливої конкуренції.

На державу покладено функцію відстежувати успіхи національної промисловості на світових ринках і визначати сильних перспективних вітчизняних продуцентів, які забезпечуються державною підтримкою. Допомога з боку держави надається на конкурсній основі для реалізації проєктів, що відповідають обумовленим критеріям. Використання і ефективність держава контролює з допомогою вибіркового обстежень у ході виконання проєктів. Економічні результати оцінюються із залученням консультаційних фірм.

Протягом 1980-1985 рр. децентралізується і змінюється механізм управління господарством. Скасовується контроль над заробітною платою, спрощені процедури регулювання, істотно лібералізувався ринок праці, цінами і дивідендами, ліквідовані сертифікати на промислове будівництво, зросла роль органів місцевої влади, що дозволило налагоджувати більш тісні зв'язки між владою і підприємницьким сектором.

Політика дерегулювання охопила валютну і банківсько-кредитну сфери. Проте дерегулювання не означає відмову уряду від контролю над ринками (діють жорсткі

закони, що регулюють багато аспектів приватного підприємництва, в першу чергу в сфері недопущення надмірної концентрації економічної влади окремих компаній). Стимулювання конкуренції – це мета такого регулювання. У сфері лібералізації зовнішньоекономічної діяльності і глобалізації світової економіки Великобританія стала лідером. Роль держави в цій сфері на сьогодні зводиться до контролю за якістю, надання інформаційно-консультативних послуг експортерам, їх заохоченню, особливо за успіхи в збуті наукоємної продукції.

Серед індустріально розвинених країн особливе місце займає Швеція, у якій державне регулювання промислово-економічного і науково-технічного розвитку здійснюється в соціальній і виробничій інфраструктурі країни, яку часто називають «шведською моделлю» [112].

Державна власність у Швеції реалізується в двох формах. Перша – придбання за рахунок бюджету контрольного пакету акцій акціонерних підприємств. Друга – створення державних підприємств. Державні підприємства Швеції працюють за законами ринку. На основі теорії компромісів між державою і бізнесом сьогодні будуються гнучкі відносини ділового партнерства [83].

Міністерство промисловості Швеції відповідає за: структурні і секторальні зміни в рамках промисловості, торгівлі і розподілу; розробку генеральних напрямів промислової політики; дослідження технологічного промислового розвитку. Шведське Міністерство промисловості займається, в основному, розробкою «рамкових» стратегій, які рекомендують фірмам дотримуватися в цілях поліпшення підприємницького середовища. Міністерство відповідає за державну промислову політику, готує урядові закони для парламенту і їх подальше юридичне оформлення.

Основними напрямками сучасної промислової політики регіонів Швеції є: дерегулювання і спрощення державних правил і регламентацій ведення бізнесу; розвиток промислової інфраструктури; стимулювання науково-технічного прогресу; поступова відмова від підтримки хворих галузей; аналіз процесів інтернаціоналізації світових промислово-господарських зв'язків; підвищення ефективності роботи державних підприємств; допомога малому бізнесу; підтримку спеціальних галузевих і регіональних програм; інформаційну і консультаційну допомогу. Інституційними органами проведення державної промислової політики є крупні фінансові, науково-технічні і консультаційні установи. Серед них Федерація шведської промисловості та її представництва в регіонах, яка об'єднує 4500 компаній різних форм власності в різних сферах бізнесу, 22 торгові асоціації і здійснює три головні функції: створення сприятливих умов для накопичення основного капіталу і зростання інвестицій; забезпечення вільної конкуренції на рівноправних умовах; заохочення підприємницького духу. Вступ в Європейський Союз в середині 1990-х років торкнувся специфіки «шведської моделі». Держава була вимушена піти на деяке скорочення перерозподільчих процесів і комерціалізацію господарства, хоча частка приватного сектора трохи зросла.

Сучасна шведська державна промислова політика має тенденцію скорочення бюджетного фінансування програм, таких як сфера науково-дослідних та конструкторських робіт, експортні кредити і гарантії, позики, субсидії за регіональними програмами, програми перепідготовки кадрів і створення нових робочих місць. Але вступ Швеції в ЄС дозволив вирішити частину старих проблем (прискорити темпи зростання експортно-орієнтованих галузей промисловості, збільшити частку економіки, пов'язану із зовнішньоекономічними відносинами і притокам прямих іноземних інвестицій), за її результатами досягнуто позитивне сальдо балансу поточних операцій. Швеція, як і раніше, входить до числа найрозвиненіших і конкурентноздатних країн світу, у тому числі за промисловою продукцією.

У країнах азійського регіону державна промислова політика відноситься до агресивного типу, якій властиві: експансія на зовнішніх ринках, захист від імпорту промислових товарів. Цей тип промислової політики забезпечив швидкі темпи

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

економічного зростання [213]. Так, у Японії традиційно вважається обов'язковим елементом координації господарської діяльності поєднання державного регулювання і ринку. Причому державна промислова політика визначається як комплекс заходів за рішенням довгострокових структурних задач на базі гнучкого вживання принципу галузевих пріоритетів. Головним об'єктом державної промислової політики в Японії і основним пріоритетом вважається структурна політика та її дія на макроекономічні пропорції [28; 34; 98; 147].

У Японії основою державного регулювання економіки є «адміністративно-юридичне» законодавство. Правовий фундамент промислової політики складається із законів про галузеве регулювання, законів про статус міністерств і відомств та загальноекономічного законодавства.

Галузеві закони поділяються на постійні і тимчасові. До постійних законів відносяться нормативи постійної регламентації. До тимчасових відносяться закони, що надають пільгові умови перспективним галузям і визначають особливі заходи у відношенні до «структурно хворих» галузей, перелік яких динамічно змінюється залежно від загальноекономічної і промислової кон'юнктури. Закони про статус міністерств і відомств визначають повноваження і механізми міжвідомчої координації з проведення макроекономічної і промислової політики. З часом пріоритети державної промислової політики динамічно змінювалися.

У загальноекономічне законодавство включені закони, що створюють ключові параметри для підприємництва, такі закони як: про бюджет, оподаткування, землю, монопольну діяльність, корпорації, охорону навколишнього середовища, зовнішньоторговельні і валютні операції, трудові відносини.

Зміни у «японській моделі» промислової політики намітилися в 1990-х рр., що виявилось вже в тому, що сам термін «промислова політика» зник з лексики японських дослідників проблем взаємодії держави і економіки. Стимулами до цього стали глобалізація, тиск зарубіжних партнерів і міжнародних організацій. У кінці 1990-х рр. японський уряд схвалив план лібералізації національної економіки. План не тільки включав 917 позицій, за якими пропонувалося знизити або повністю зняти наявні регламентації, але і було збільшено число видів діяльності, де держава в тому або іншому ступені зменшувала бюрократичний контроль. Нові «ніші» для підприємництва були створені в цілях стимулювання конкуренції і підвищення ефективності як на мікро-, так і на макрорівні. На найближчу перспективу залишаються основними напрямками промислової політики Японії ті, які забезпечать створення середовища на мікрорівні, в якому національні фірми найбільшою мірою проявлять свою конкурентоспроможність на світових ринках. У Японії з кінця XX століття здійснюються помітні зміни від класичної експансіоністської промислової політики до більш ліберальної, близької за своїм духом до американської. Проте повного переходу до англосаксонської бізнес-етики в найближчому майбутньому можна не чекати, оскільки в країні розгорнулася критика ліберальної політики уряду.

У південнокорейській моделі «направленого економічного розвитку» закладено також цікавий досвід, оскільки вона була реалізована в стислі терміни за історичними мірками. Рада з економічного планування розробляє п'ятирічні індикативні плани економічного розвитку, при жорсткому адміністративному контролі держави вони реалізуються з допомогою державного бюджету. По суті, здійснюючи там підприємницьку діяльність, держава взяла на себе величезні функції управління економікою і безпосереднього керівництва промисловістю. В рамках п'ятирічних планів Міністерство торгівлі і промисловості проводило державну промислову політику через створені, за допомогою держави і за її участю крупні концерни-конгломерати, що виникли на базі сімейно-кланових об'єднань. Так звані «Чеболі» включають промислові фірми різних галузей промисловості, збутові, фінансові і зовнішньоекономічні структури. Внаслідок змін в економіці країни напрями державної промислової політики динамічно змінювалися.

Отже, пріоритетною стала наукоємна індустріалізація виробництва, починаючи з 1990-х рр., особливий розвиток промислової і побутової електроніки, приладобудування, інформатики. Як показав досвід, цей напрям вимагає більш гнучкого поєднання жорсткого державного регулювання, ринкових важелів і стимулів [112].

Величезні конгломерати стали втрачати минулі конкурентні переваги, зіткнувшись на світових ринках з жорсткою конкуренцією. В країні став проводитися курс на згортання прямого втручання держави в економіку і формування нових відносин між державою і бізнесом. Цей курс передбачав самостійність фінансового сектора, забезпечення рівних умов доступу комерційних структур до кредитних ресурсів, реструктуризацію і розукрупнення найбільших конгломератів, підтримку прогресивних структурних перетворень і посилення конкуренції. За рахунок полегшення доступу на внутрішній ринок нерезидентів і виходу з-під примусової опіки багатьох малих підприємств, цей курс дає можливості гнучкої і ефективної діяльності. У зовнішньоекономічній політиці країна перейшла до участі південнокорейського бізнесу у всьому комплексі світогосподарських зв'язків від розробки до збуту і обслуговування кінцевої продукції, а також до забезпечення сумісності південнокорейських підприємницьких структур з їх зовнішніми партнерами.

Таким чином, сучасна промислова політика Республіки Корея, зберігаючи експортну орієнтацію, пристосувалася до задач інтеграції в конкурентне середовище глобальної економіки, проводячи активну структурну перебудову промисловості усередині країни на більш ліберальних засадах.

У Греції забезпечення індустріального й регіонального розвитку донедавна реалізувалося в межах єдиної законодавчої політики. Відповідний закон 1982 р. повинен був сприяти промислому розвитку за межами району Афін і Салоників. Підтримка проектів у зазначених районах здійснювалася лише в тому випадку, коли вони задовольняли спеціальним критеріям, зокрема таким, як захист доквілля або інвестиції в розвиток нових технологій. Однак згодом, зі збільшенням кількості винятків із цього правила, акцент регіональної політики в законодавстві країни ставав усе менш виразним.

В Ірландії регіональна промислова політика також фактично є похідною у порівнянні із завданнями національного економічного розвитку. Основний акцент робиться на розвитку національної промисловості, хоча це й супроводжується спробами домогтися рівномірного розвитку територій.

У Португалії регіональна промислова політика проводиться більш активно. Період 1994-1999 рр. став етапом, на якому донедавна тісно взаємопов'язані напрями промислового й регіонального розвитку врешті-решт було розділено, і розпочалося розроблення чіткої регіональної політики. Однак недостатня забезпеченість цієї політики фінансовими ресурсами та її спрямованість на надання допомоги малим фірмам були малопомітними на тлі фінансових проектів ЕС, націлених на розвиток національної конкурентоспроможності в галузі промисловості.

Для північноамериканського регіону характерне те, що промислова політика офіційно не формується і не регламентується у вигляді державних документів, що розробляються структурами, відповідальними за формування національної економічної стратегії. Цілі промислового розвитку входять як складова частина загальноекономічної політики і зводяться, головним чином, до державного сприяння формуванню середовища, що впливає на зростання конкурентоспроможності промисловості, зміцнення її позицій на внутрішніх товарних ринках, експансію на зовнішніх ринках промислових товарів, посиленню рівномірності промислового розвитку в регіональному розрізі [112; 126; 152; 300].

США, будучи країною з ліберальною економікою, стали підвищувати з 90-х рр. ХХ ст. роль держави і державного регулювання в соціально-економічному розвитку країни. Хоча в США немає офіційно державного органу, що відповідає за реалізацію промислової

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

політики і немає офіційно затвердженого документа під назвою «Державна промислова політика», але функціонують важливі елементи промислової політики: науково-технічна, енергетична, військово-промислова політика, політика закупівлі товарів і послуг для федеральних потреб, інвестиційна, бюджетна, включаючи федеральні програми фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт. Для вирішення загальнонаціональних завдань у США функціонує 14 Міністерств, у тому числі Міністерство економіки і торгівлі, в рамках якого проводиться аналітична, статистична і прогнозна робота в промисловості, в тому числі щорічні огляди тенденцій розвитку промислового виробництва. Кардинальні зміни в державному регулюванні економічного і промислового розвитку країни, що мали прекрасні результати, відбувалися з кінця 90-х рр. Було створено могутні системи державних інститутів, сформульовано нову економічну філософію взаємостосунків між державою і ринком. Враховуючи те, що серцевиною американської економіки є ринок, могутня конкуренція між компаніями – основа інтенсивної інноваційної діяльності і підвищення економічної ефективності. Уряд США не ігнорує роль ринкових сил у здійсненні мети своєї програми. Уряд США використовує підприємницькі стимули для реалізації своїх завдань. Необхідність втручання Уряду відчутно тоді, коли виявляється нездатність деякого ринку адекватно задовольняти суспільні потреби самостійно. Для забезпечення високої ефективності державних інвестицій у «людський капітал», тобто в освіту, професійну підготовку робочої сили, охорону здоров'я, відпочинок, у державі розроблена система стимулів. В США Уряд сприяє отриманню середньої і вищої освіти, проводить політику «рівних стартів». Президентська програма передової технології сприяє створенню умов для стійкого зростання обсягів виробництва і конкурентоспроможності у високотехнологічних галузях промисловості, внаслідок чого США мають найзрілішу ринкову економіку в світі, яка характеризується саме інноваційним і конкурентоспроможним підприємствами в порівнянні з іншими країнами, а це є хорошим базисом в проведенні національної політики щодо формування конкурентоспроможної промисловості.

Таким чином, серед загальних завдань, що є актуальними для всіх країн, можна виділити: створення й утвердження єдиного економічного простору і забезпечення економічних, соціальних, правових і організаційних основ державності; відносно вирівнювання умов соціально-економічного розвитку регіонів на основі піднесення промисловості; пріоритетний розвиток регіонів, що мають стратегічне значення для держави; максимальне використання природних, у тому числі ресурсних особливостей регіонів; попередження забруднення навколишнього природного середовища.

Огляд показав, що для підвищення конкурентоспроможності у вітчизняних видах промислової діяльності слід скористатися досвідом індустріально-технологічно розвинених країн, а саме:

- покласти на державу функцію відстежування успіхів національної промисловості на світових ринках і визначення сильних перспективних вітчизняних продуцентів, яким слід забезпечити державну підтримку, при цьому державну допомогу надавати на конкурсній основі для реалізації проектів, що відповідають обумовленим критеріям;

- змінити стратегію у сфері науково-технічної політики з колишньої орієнтації на престижні дослідження і «блискучі прориви», не тільки на широке використання інновацій, але і на запозичення зарубіжних досягнень за «японською моделлю».

Головним об'єктом промислової політики на державному і регіональному рівнях повинна стати структурна політика і її вплив на макроекономічні пропорції.

Основою державного регулювання промислового розвитку регіонів повинно бути «адміністративно-юридичне» законодавство, яке повинне складатися з трьох блоків – загальноекономічного законодавства, що регламентує функціональні повноваження державних і регіональних органів влади, законів про галузеве регулювання і законів про статус міністерств, відомств, агенцій, що дозволить встановити неформальні,

довірчо-партнерські відносини між державною адміністрацією і підприємцями. Відомо, що неформальні контакти дозволяють скоротити кількість формальних важелів тиску і дають можливість постійно одержувати об'єктивну інформацію про ситуацію в промисловості регіону, а також досягти координації дій приватних фірм.

У країнах з розвинутою ринковою економікою головним напрямом еволюції промислової політики є перехід до національної політики конкурентноздатної промисловості, де держава і бізнес виступають рівноцінними партнерами в її формуванні і реалізації, володіючи рівними правами і відповідальністю за розробку і виконання ухвалених стратегічних рішень у контексті стійкого промислового розвитку регіонів.

Отже, можна зробити висновок, що, враховуючи особливості сучасного стану національної економіки, система державного регулювання регіонального піднесення промисловості має бути адекватною стратегічним цілям економічного зростання – спрямованою на інноваційний тип економіки, розбудову економіки знань, розміщення інноваційних форм господарювання тощо, на що слід задіяти багатий арсенал державних механізмів (методів, інструментів). Ознакою її формування має стати реалізація принципу саморозвитку регіону, перенесення відповідальності за розвиток регіонів та відтворення людського капіталу на регіональні та місцеві органи влади, що дозволить значно повніше враховувати інтереси територіальних співтовариств та зрушитися в напрямку досягнення світових критеріїв конкурентоспроможності промисловості.